

ИРИНА АНТАНАСИЈЕВИЋ

“ДОСТОЈЕВШТИНА” И РУСКА ЕМИГРАЦИЈА У
КРАЉЕВСТВУ СХС/ЈУГОСЛАВИЈИ⁶³ /
THE PHENOMENON OF *DOSTOEVSHCHINA* AND
RUSSIAN EMIGRATION IN THE KINGDOM OF
SERBS, CROATS, AND SLOVENES/YUGOSLAVIA /
“ДОСТОЕВЩИНА” И РУССКАЯ ЭМИГРАЦИЯ В
КОРОЛЕВСТВЕ СХС/ЮГОСЛАВИИ

Сажетак: У овом чланку је направљен покушај да се сагледа концепт “достојевштине” у Краљевини СХС / Југославији, да се укаже на сличности и разлике у разумевању овог појма у Совјетској Русији и руској дијаспори. У чланку покушавамо да разјаснимо појаву овог појма на Балкану и анализирамо књигу филозофа и мисионара Григорија Спиридоновича Петрова *Достојевски и достојевштина*. Ауторица чланка сматра да проучавање спорова о Достојевском, који се редовно појављују на страницама како совјетске штампе, тако и у часописима “Иностране Русије”, могу дати истраживачу могућност да схвати који су проблеми бринули и Совјетску Русију и руску емиграцију. Формирајући се у системским оквирима, и једни и други су решавали своје важне проблеме, проводећи их кроз призму идеја уграђених у стваралаштво Достојевског.

Кључне речи: ‘достојевштина’, Григориј Петров, руска емиграција, часописи ‘Нова Европа’ и ‘Српски књижевни гласник’

“Хајде без достојевштине’, поновио је Певцов помодарску реч коју је недавно чуо од једне студенткиње, чије значење Иван Дмитријевич није разумео, али није питао, да не би показао недостатак образовања”

⁶³ Студија је написана у оквиру Програма фундаменталних истраживања Високе школе економије, Москва.

(Јузефовић, 2001, стр. 9). Овако писац Леонид Јузефович описује појаву “помодарске речи” у роману *Одело Арлекина*, чија радња читаоца враћа на догађаје с краја деветнаестог и почетка двадесетог века.

И треба рећи да је писац у праву – ова реч је до дан-данас остала савремена, а њено значење је и данас толико магловито да се чини као да сваки од аутора који користи ову реч разуме је на свој начин. За Виктора Пелевина “вечита достојевштина која опседа руски народ” је атмосфера:

Али овде је било другачије, била је нека врста мрачне достојевштине – празан стан, леш прекривен енглеским капутом и врата у непријатељски свет, у који су већ ишли можда беспослени људи... Снагом воље одагнао сам ове мисли – сва достојевштина је, наравно, била (...) у мом уму, погођена метастазама туђег покајања. (Пелевин, 1996, стр. 7)

Исто је и за кнеза Сергеја Трубецког који је у својим мемоарима *Минуле године (Минувшее)*, писаним крајем 30-их и почетком 40-их година (прва публикација 1989. године), забележио:

Заиста, уз пуно признање генијалности Достојевског, од младости сам имао органску одбојност према ‘достојевштини’, тако блиској многим руским људима. И овде сам морао да живим у таквој ‘достојевштини’ да би понекад, можда, и сам Достојевски задрхтао од тога. (Трубецкој, 1991, стр. 110).

Лидија Вертинска (2005, стр. 27) види у речи “достојевштина” мистицизам, и ево шта пише о свом мужу у мемоарима *Плава птица љубави (Синяя птица любви)*: “Све улице су биле блокиране. Где год да кренемо, свуда су кордони. Скренувши са главних улица, кружили смо тракама, тражећи пут до потребних места. Нека врста достојевштине!” Ову реч понавља и Иван Лукаш (1932) у есеју *Добужински (Добужинский)*:

Управо у томе је Петербург Добужинског – ваистину – магични портрет магичног града. Али у њему живе лутке, а понекад и гротескни човечуљци или чак карикатуре људи и прекривен је град белом измаглицом ‘достојевштине’, као на бизарним Хофмановим сенкама.

За писца Романа Гуља “достојевштина” је непотребно и празно филозофско резонување, и управо тако користи ову реч у роману *Азеф: Зар не видиш, сломљен је, поједен... неким својим филозофијама, писанијама, уопште, достојевштина за пет копејки* (Гуљ, 1958, стр. 183). Болесна, понекад патолошка мешавина страсти, патње, ексцентричности – тако појам “достојевштине” доживљава Владимир Набоков⁶⁴ (1983). И Иван Буњин је, расправљајући о светости и несветости такве појаве као што је глупост, 1931. године написао: *Усвајање ружно-искривљеног погледа понизности која се састоји у изазивању гађења... – Мора се признати да ова наша ‘достојевштина’ нема радости, укореењена је у неким болним цртама душе.*

И могуће је навести мноштво таквих примера који могу бити од нарочитог интереса за било које истраживање језичких семантичко-синтаксичких односа.

Саму реч је у речник 1935. године унео Д. Н. Ушаков (1935, стр. 698) са следећим тумачењима: “1. Психолошка анализа у маниру Достојевског; 2. Душевна неравнотежа, акутна и контрадикторна емоционална искуства карактеристична за јунаке романа Достојевског.” У ствари, као што видимо, има више значења ове речи, која су сложенија и суптилнија. Штавише, хронологија употребе речи мало помаже, јер је појам већ у зору свог постојања био двосмислен и полемичан.

У књижевној критици расправа о Достојевском и “достојевштини” започела је двадесетих година 20. века захваљујући делима Вјач. Иванова (1916), С. Асколдова и В. Комаровича (1922), О. Кауса (1923), Б. Енгелхарда (1924), Л. Гросмана (1925). Али, посебно место заузима истраживање Михаила Бахтина *Проблеми стваралаштва Достојевског*, чије је прво издање објављено 1929. године и у којем је истраживач сасвим јасно описао појам “достојевштине” као култ расцепа изоловане личности: *Достојевштина (...) се увек затвара у оквиру једне свести, удубљује се у њу, ствара култ дуалности изоловане*

⁶⁴ Детаљну анализу Набоковљевих ставова везаних за концепт “достојевштине” урадио је А. Долињин (Долинин, 2001).

личности. Сам појам Бахтин доживљава као реакционарну појаву, у оном смислу како су је Горки и Луначарски разумели, а на које се Бахтин позива.⁶⁵

Бахтиново позивање на Луначарског је утолико интересантније уколико се узме у обзир да је чланак Луначарског “О ‘полифонији’ Достојевског”, први пут објављен 1929. године у *Новом свету* (*Новый мир*), број 10, као приказ Бахтиновог дела, дуги низ година, све до другог издања Бахтинове књиге 1963. године, био је једини извор информација о књизи, јер је Бахтин био ухапшен у децембру 1928. године као један од учесника верске антисовјетске организације “Васкрсење” (*Воскресение*).⁶⁶ Ова рецензија је, према мишљењу С. Бочарова (2000, стр. 431), довела до дискусије о “чувеној полифонији” гласова у совјетској штампи, која се интензивирала 60–70-их година, посебно након објављивања другог издања Бахтинове књиге: Шкловски (1957), Бјалик (1959), Карјакин (1963), Шубин (1965), Бурсов (1974).

Међутим, у својим радовима истраживачи су појам “достојевштинне” доживљавали по правилу кроз призму идеологије, као што је то био случај и са Луначарским који је у својим делима полазио од марксистичког схватања дуалности писца и објашњавао “достојевштину” унутрашњом идеолошком реакционарношћу Достојевског, проглашавајући га “првим великим буржоаским белетристом”, који се у сваком Ивану Карамазову трудио да пронађе малограђанског ђавола (Луначарски, 1921).

Настављајући трагање за пореклом “достојевштине”, Шкловски (1966, стр. 187) је дао своје објашњење, повезујући га са фасцинацијом Достојевског утопијским социјализмом Петрашевског, што је писца довело до идеје оживљавања људских страсти: *Тада се рађа трагедија*

---

⁶⁵ Бахтин је, пре свега, имао у виду говор Анатолија Луначарског у поводу стогодишњице рођења писца – “Достојевски као уметник и мислилац” – који је у целости прештампан у часопису *Црвена вест* (*Красная новь*, 1921, бр. 4, новембар-децембар). Машински откуцани запис говора А. Луначарског налази се у Руском државном архиву друштвено-политичке историје (раније у Централној партијској архиви Института марксизма-лењинизма).

⁶⁶ Више о овоме у: Нестеренко, 1999.

Достојевског: вечити спор 'за' и 'против', жеља за повлачењем, немогућност помирења. Душа гори као кочионе плочице под јаким кочењем. Тако је настала 'достојевштина'.

Дозволила сам себи да спојим све ове контекстуалне појмове у тако дугачком уводу да покажем да схватање “достојевштине” као појма захтева дуго проучавање. Питање његове перцепције и касније трансформације у белетристичкој и научној литератури, у свакодневној употреби (стварање архетипа и његова рефлексна фиксација у свести), је по себи изузетно суптилна тема, а сам је појам увек био вишезначан, савремен и лако укључивао у себе и сам се укључивао у идеолошки дискурс.

Стигматизујући “достојевштину”, исти А. Луначарски у предговору једнотомнику стваралаштва Ф. М. Достојевског, објављеног у Гослитиздату 1931. године и под насловом “Достојевски као мислилац и уметник”, пише:

Али, јесмо ли се спасли од достојевштине? Па, наравно да нисмо. Ми, комунистички пролетери, и сви људи социјалистичке изградње морамо да живимо у малограђанској средини. У условима наше тешке и херојске изградње, ова средина се тресе и распада на најбизарнији начин. Зар заиста нема довољно истинске достојевштине у саботажи, у којој почињемо да се разумемо до дна? (Луначарски, 1931).

Саботажа коју помиње аутор односи се на суђење организацији Индустријске партије, које се одиграло 1930. године.

На Луначарског се фактички, скоро истим поводом, из иностранства надовезује Марк Алданов (1996, стр. 244), који се ни у чему не слаже са Луначарским, али реч “достојевштина” користи у истом контексту: *Живот се показао као најбољи коментатор достојевштине. У Москви постоје богословије по Достојевском. Најочигледнија је на Лубјанки.*

Зар се на сваком кораку (...) не осећа Достојевски, достојевштина?, узвикује Н. Устрјалов (1921, стр. 2) у чланку “Патриотика” (Patriotica).

Не можете ићи путем Достојевског, не смете живети по Достојевском. (...) 'Достојевштина' крије у себи за руски народ не само велика

духовна блага, већ и велике духовне опасности, убеђује нас Н. Бердјајев у свом чувеном делу *Поглед на свет Достојевског (Миросозерцание Достоевского)*, истовремено наводећи да “све наше метафизичке идеје долазе од Достојевског” и сматрајући да “у руској мисли и руској књижевности почиње ера ‘достојевштине’” (1923, стр. 74–76). Штавише, последња фраза Бердјајева звучи као решење у контексту његових размишљања о “достојевштини”.

О оваквом једноумљу совјетске и иностране рецепције Достојевског преко појма “достојевштине” мало се пише, као што се мало анализирају спорови о Достојевском, који су се редовно појављивали на страницама како совјетске штампе, тако и у периодици “Иностране Русије”, а који сада могу дати истраживачу прилику да схвати који су проблеми бринули и Совјетску Русију и руску емиграцију. Формирајући се у новим системским оквирима, и једни и други су решавали своје важне проблеме, пропуштајући их кроз призму идеја оличених у делу Достојевског.

Размере лика Достојевског и значај његовог дела за руску културу схватили су многи: о обиљу имена и приступа сведоче “Материјали за библиографију руске иностране књижевности о Достојевском (1920–1992)” које је сакупио С. Белов (1994).

Сличну библиографију са Балкана направила је Е. Успенски (2013) у чланку “Студије Достојевског и науке о Достојевском као дијалог између руске емиграције и југословенске културе између два рата”.

Али ствари нису ишле даље од описа и систематизације, иако свака детаљна анализа текстова, слична анализи Е. Успенски “А. Л. Погодин о Ф. М. Достојевском” из 2011. године, у многоме помаже не само да разумемо мишљење појединог аутора о Достојевском, већ даје могућност да као истраживачи извршимо додатну корекцију у постојећим идејама о приступима проучавању Достојевског, а такође, као што смо већ назначили, да дамо преглед оних битних проблема који су забрињавали руску емиграцију.

У нашем чланку, представљајући појам “достојевштине” кроз призмичности Григорија Спиридоновича Петрова,⁶⁷ човека који је ову реч увео у интелектуални промет Балкана, полазили смо од свих горе наведених чињеница, али смо, поред тога, желели да се обнови и сећање на овог писца, свештеника, мисионара и мислиоца, којег се сада мало ко сећа, иако је својевремено популарност Григорија Петрова на Балкану била огромна.

Према подацима часописа *Братство* (1925), Петров је током петогодишњег боравка у Југославији⁶⁸ објавио 16 књига и био је уредник седам књига. Одржао је више од хиљаду предавања.⁶⁹ Петровљева популарност, обим његовог утицаја на становништво Југославије, његова мисионарска делатност били су на завидном нивоу и он је наставио да прогресивно ради у емиграцији оно што је радио у својој отаџбини и оно што је његово име учинило тако популарним. Био је заиста истакнута личност: свештеник Руске православне цркве нове или, како су их називали, “интелектуалне” генерације,⁷⁰ јавна личност, новинар, посланик 2. Државне думе на листи Уставно-демократске партије.⁷¹ Дивио му се Вите, његовим предавањима је присуствовао В. Розанов, који се у почетку одушевљавао, помало еуфорично, младим проповедником, видевши у њему модел тог новог свештенства које је имало за циљ да обнови цркву и учини је разумљивом и привлачном људима (Розанов 1907), али се потом и нагло предомислио, оптужујући,

⁶⁷ Рођен 26. јануара (6. фебруара по новом календару) 1866. године у Јамбургу, а умро 18. јуна 1925. године у Паризу.

⁶⁸ У Југославију је Петров стигао крајем 1920, а већ 15. октобра 1921. био је примљен у друштво “Просвета” као лектор.

⁶⁹ На пример, новинар “Братства” наводи да је Петров у 1924. години одржао 262 предавања у 94 града и села, којима је присуствовало 35.853 слушалаца, а у последњих 19 месеци пре смрти је одржао 466 предавања у преко 170 различитих градова и села, којима је присуствовало више од 65.000 људи.

⁷⁰ Петров је био ученик митрополита Антонија (Храповицког).

⁷¹ Био је толико популаран да је крајем 1902. и почетком 1903. године добио понуду да буде васпитач и учитељ права деци великих кнезова Павла Александровича и Константина Константиновича (Макаров, 2021).

не мање еуфорично, некадашњи предмет свог обожавања за све смртне грехе:

Григориј Петров. Једна од најодвратнијих фигура које сам срео у свом животу. Али, каква је слабост људске природе: сталним ласкањем и 'пажњом за све моје идеје' поткупљивао ме је дуги низ година. Ужасан и мистериозно леп је његов портрет Рјепина⁷²: Рјепин га је поставио иза штафелаја, у слабо осветљен угао (ево Рјепиновог генија!!); надувавши уста као накомтрешена мачка, спремна да јури на жртву, миша, птицу, кокошку, – ухватио се за крст као за нож. Једном сам видео у ходнику како је скинуо напрсни крст: као што осуђеник скида ланце. Не равнодушност, већ непријатељство и занемаривање. Једном ми је рекао: 'Ја сам (у саставима) тртљара.' Нисам ништа рекао, али сам се зачудио: да ли он тако заиста види?! Тајна његовог успеха лежала је у очаравајућем тембру његовог гласа, истовремено доминантног, величанственог и шапћућег Вама нешто лично... Никада ни код кога нисам видео такву амбицију: Александар Велики са Мазинијевим средствима. (Розанов 1996, стр. 654–655)

---

⁷²Портрет који је насликао И. Рјепин, којег помиње В. Розанов, сада се налази у Пензи, угалерији "К. А. Савицки". Овај портрет, поред свог првог назива, има још један: "Проповедник" (у том својству га Рјепин види), тако да ова слика наставља серију Рјепинових "метафоричких портрета": "Монахиња", "Протођакон", "Проповедник". У овом низу портрета, којем припада и Петровљев, може се видети цела слика Рјепинове савремене религиозне Русије – од суптилне, уроњене у духовну потрагу монахиње, преко архиђакона заглибљеног у световни живот, до оног који покушава да пренесе Божију реч народним масама – проповедника. Чињеница да је Рјепин приказао Петрова на овој слици као проповедника, само по себи је знак његовог поштовања према свештенику.

Петров је у пролеће 1908. године позирао за портрет у "Пенатима" (верује се да је насликан за два дана и да је упркос "недовршености", што је уметникова идеја, потпуно завршен), али даља судбина портрета није сасвим јасна. Према једној верзији, слика је завршила у комисији за куповину, а тамо ју је купила Уметничка галерија "Савицки", према другој, сам Петров је слику предао Пензи, у којој је једном држао предавања. Са Пензом је посредно повезан и преко А. Куприна, којег је добро познавао, са којим је водио преписку и којег је венчао с његовом супругом 1902. године у храму на Артиљеријској академији (Макаров, 2021).

Слика 1: Иља Рјепин: Портрет Г. С. Петрова

Григориј Петров је интензивно учествовао у активностима свих значајних црквених и јавних удружења тога времена,⁷³ дочекиван је у књижевним салонима: сретао се са Л. Толстојем, о њему је одушевљено писао М. Горки, препоручивши га А. Чехову и видевши у њему оличење нове Русије: *Руски народ ће памтити попа Петрова, све док се зове и осећа као руски народ* (Витухновска 2004, стр. 5).

Његов живот у Русији детаљно описује М. Витухновска, која је написала предговор савременом издању Петровљеве књиге *Финска, земља белих љиљана (Финлянднија, страна белих лилиј)*, (Витухновска, 2004), на основу књиге А. В. Руманова *Свештеник Г. С. Петров, члан Државне Думе: Биогр. и историја изгнанства у манастир: Са портретом и погледима Череменичког манастира (Священник Г. С. Петров, член Государственной думы: Биогр. и история ссылки в монастырь: С портретом и видами Череменицкого монастыря, Руманов 1907)*.⁷⁴

⁷³ На пример: Друштво трезвености Александра Невског, Руски сабор, верско-философски круг Д. С. Мережковског, Кружок 32 петербуршка свештеника итд.

⁷⁴ Узгред, морам рећи да је издавачка кућа И. Ситина одиграла велику улогу у популаризацији Г. Петрова.

Што се тиче његове судбине након Октобарске револуције, ту има много празнина: истраживачи помињу боравак у Добровољачкој војсци А. И. Дењикина на Кубану и на Кавказу, кијевски период живота, смрт сина од прве жене, боравак у Галипољу, а затим евакуацију у Трст; из Трста преко Дубровника и Сарајева стиже до Београда, где се са својом другом супругом Зинаидом Ивановном⁷⁵ доселио у мали град Панчево.⁷⁶

Петров се најчешће помиње као аутор књиге *Финска, земља белих љиљана*, настале у жанру новинарске утопије, у којој се описује својеврсна по много чему условљена Финска, као идеална земља која треба да буде узор. Мора се рећи да је још пре револуције у Русији изашла његова прва књига *Земља мочварā (Страна болот)*, коју је објавила издавачка кућа И. Ситина 1912. године. Њен други део, под називом *Зидари живота (Созидатели жизни)*, први пут се појавио у Југославији 1923. године, а 1925. године, после смрти аутора, објављена је у преводу на бугарски језик под називом *У земљи белих љиљана (В страната на белите лилии)* и под тим је насловом ушла у библиографију писца.⁷⁷

⁷⁵ Други се пут Петров оженио непосредно пре револуције.

⁷⁶ После смрти Петрова, који се разболео и отишао на лечење у Париз и тамо умро 18. или 19. јуна (постоје неслагања у датумима) у клиници познатог професора И. П. Алексинског (Шчелкунов, 2013), тело је кремирано у Паризу, а његова удовица је, преселивши се у Нови Сад, пепео свог мужа сахранила на новосадском Успенском гробљу. Године 1981. сазнало се да ће се на Успенском гробљу извршити реконструкција и да ће место са Петровљевим гробом бити срушено. Петровљева ћерка Марина Григорјевна, која се 1950-их преселила из Југославије у Немачку, пренела је пепео на гробље Остфридхоф у Минхену.

Бивши генерални конзул Русије у Варни (Бугарска) А. Шчелкунов, који је много учинио на враћању сећања на Г. Петрова, проучавао је детаље живота Г. Петрова у емиграцији (Шчелкунов, 2013).

⁷⁷ Касније је књига више пута објављивана на различитим језицима под различитим називима: Само у Бугарској књига је (превод Диња Божкова) доживела 14 издања и током 1920-их и 1930-их година била апсолутни бестселер на полицама бугарских књижара. Ипак, књига је највише одјекнула у Турској. Након упознавања са турским преводом, насталим 1928. године, Кемал Ататурк је наредио да се књига уврсти у програм уџбеника потребних за изучавање у општеобразовним установама, а посебно у војним школама као приручник за турске официре до данашњег дана. Од средине 20. века до данас, према статистици, остаје

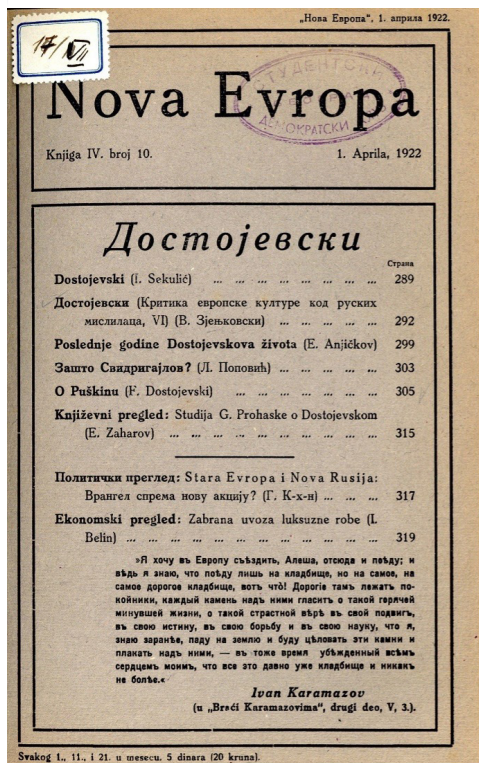
Али у овом чланку желимо да представимо још једну књигу Г. Петрова, ону која је увела реч “достојевштина” (*достоевщина*) у оптицај на Балкану и која се тако и назива: *Достојевски и достојевштина*. Настала је у граду Винковци и првобитно (у облику брошуре) штампана је у Дубровнику 1922. године, а као посебна књига 1923. године у Сарајеву у издаваштву И. Ђ. Ђуровића. Ова књига је збирка публицистичких говора Г. Петрова, где је додато још пет Петровљевих дела: *Велика Меница (Большой Вексель)*, *Лабудова трагедија (Лебединая трагедия)*, *Трагедија Гогоља (Трагедия Гоголя)*, *Трагедија писца (Трагедия писателя)*, *Душа руског народа (Душа русского народа)*, уз предговор “Сиромаштво духа” (*Духовная нищета*). Поглавље “Достојевски и достојевштина” (*Достоевский и достоевщина*) доминира и по њему књига добија свој назив.

Одмах по изласку, у десетом броју тада најзначајнијег књижевног часописа на Балкану – *Српског књижевног гласника (Сербский литературный вестник)*,⁷⁸ објављен је приказ тада младе али већ веома познате српске књижевнице и критичарке И. Секулић, који књигу дочекује са полемичким ентузијазмом (И. Секулић, 1923).

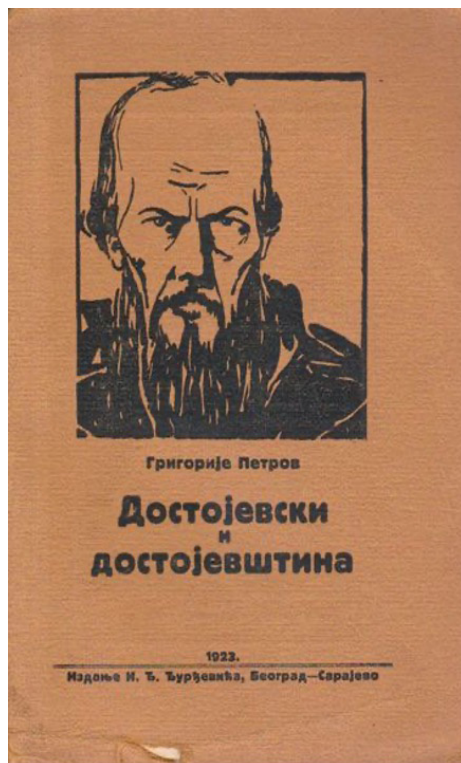

најчитанија књига на турском језику после Курана. Осим тога, књига је преведена на фински, курдски и арапски језик (Шчелкунов, 2013).

⁷⁸ Уопштено, када је реч о рецепцији Достојевског на Балкану, посебно желим да поменем два часописа: то је већ поменути *Српски књижевни гласник*, а поред њега и прилично солидан књижевно-филозофски часопис *Нова Европа (Новая Европа)*, који почетком двадесетих година (1922–1923) редовно објављује чланке о Достојевском, што сведочи о великом интересовању публике (управо овај часопис објављује превод чланка Н. Устрјалова “Патриотика” (*Patriotica*) почетком 1922. године, скоро одмах по појављивању у прашком часопису *Промена путоказа (Смена вех)*. Треба напоменути и то да је постојала извесна сарадња између ова два часописа који су делили исте идеолошке ставове, иако су представљали платформу и за противнике “промене путоказа” – у једном броју часописа (за 21. 4. 1922. године), на пример, објављен је и полемички чланак Е. Аничкова “Не промена путоказа, него даље руке!”

Слика 2: Корице броја часописа
Нова Европа, 1. 4. 1922.

Слика 3: Корице књиге Г. Петрова
Достојевски и достојевштина

Петровљева књига је у потпуности изграђена на метафорама и њен главни циљ, као и свих књига које је Петров раније писао, јесте мисионарски импулс који би кроз параболу, проповеднички морал, одвео људе ка Богу, ка стваралачкој вери и свесном моралу. Ставови које је Петров изнео су дати у следећим тезама:

1. Достојевски и “достојевштина” су две различите теме и нису иманентне једна другој, јер су им вектори вредности различити: “обрнуте вредности”;
2. Достојевски је геније, па је стога генијално описао болест руског народа, коју погрешно сматрамо патологијом самог генија: Петров назива Достојевског “психологом-патологом” и пореди га са Пастером, оснивачем бактериологије.

Као што видимо из ових теза, Петров је прилично оригиналан јер гради дистанцу између аутора и његовог стваралаштва, иако у главном закључку понавља Бердјајева, убеђујући читаоца да Достојевски учи “како не треба живети”, али само споља. Метода одвајања аутора од дела је, иначе, прилично постмодерна, ако се подсетимо тезе “смрт аутора” Ролана Барта, која омогућава да не упаднемо у грешку преношења проблематике јунака дела на аутора, будући да теорија иманентности уклања евалуативне категорије, уништава их.

Петров, баш као и Шкловски, само са временском разликом од четрдесет и кусур година, повезује “достојевштину” са младалачким интересовањима писца, помињући пре свега утопистичког социјалисту Фуријеа и формирајући концепт “дубоког човека” који тражи истину у самој дубини људског духа и, допирући до “дна”, описује “сиромаша”, схватајући под сиромаштвом, пре свега, духовно сиромаштво.

Петров све јунаке Достојевског разматра кроз појам страдања. Такође, тврдио је да се сви романи Достојевског могу објединити у један текст: *Плодови страдања (Плоды страдания)*, и поделити у три групе: робови страдања – “Бог их је убио”, сладострасна страдања – они који са мазохистичким задовољством страдају, и браниоци страдања, тј. они који верују да је страдање неопходно и тиме га легитимишу. Ова трећа група је најопаснија према Петрову, јер је “злочиначка”, и тај злочин односи се и на човека и на Бога, пошто је човек створен по Божијем лику и сличности. Поклонити се страдањима, као у сцени са Дмитријем Карамазовом коју Петров наводи као пример, већи је злочин од мерења будуће хармоније мером страдања. Тај култ страдања је руски феномен и руска несрећа. Управо га је Достојевски описао и жигосао. Осим тога, Петров у оквиру ове групе издваја бунтовнике страдања који су, побунивши се, спремни да уроне свет у још веће страдање и осуде друштво на још веће муке, проглашавајући такво што тежњом ка правди. Према Петрову, очишћење страдањем је немогуће, а овде, полемишући са Зосимом, каже да је то побуна слабоумног човека који није у стању да преживи снагу радости, њену енергију.

Настављајући и развијајући идеју бунта, Петров издваја неколико категорија: егоистички бунт, животињски, повезан само са личном жељом и вољом: желим, могу и имам право. Ова побуна не доноси радост, јер у овом случају неспремност да се лично страда доводи до покушаја да други страдају.

Постоји још један бунт мало другачије природе: социјални бунт, или, како га Петров назива, бољшевички бунт. Размишљајући о “наполеоновској” природи Раскољниковљевог злочина, о логици Шигаљева, којег Петров сматра “филозофом бољшевизма”, он долази до закључка да сваки покушај оправдања насиља води ка још већем насиљу: “достојевштина” рађа “шигаљевштину”, која, у општем резултату, води до “лењинштине”.

Анализирајући “Легенду о великом инквизитору”, Петров се поново надовезује на своје претходне тезе, наводећи да су Лењин и њему слични суштина инквизитора, јер не верују у постојање људског достојанства, не виде лепоту и снагу људског духа, већ само позивају на страдања, идеализујући их и на много начина претварајући паролу слободе једнакости и братства у стварности – у принуду, насиље и деспотизам.

Петров описује и “космички” бунт, односно бунт против Бога, и објашњава га тако да жива људска природа захтева бунт против страдања, али не разуме порекло страдања, његов почетак и погрешно оптужује Бога за то (бунт Ивана Карамазова). Петров сматра да је грешка у погрешном питању: замена питања “Шта ће (нама) ово?” уместо питања “Зашто страдамо?” Ми страдамо, како Петров проповеда, јер уместо радости и слоге непрестано тежимо хаосу, а он изнедрује страдања. Трагати за страдањима значи повећавати хаос, повећавати меру страдања и муке, отуђивати се од хармоније и, не познавајући укус радости, закопавати се у њега попут кртице, одричући се неба, са његовом радошћу и усхићењем.

Као у потпуности мисионарски позив – да се воли радост и да се живи живот као да се пева химна радости – завршава се ова Петровљева студија о “достојевштини”. Студија се, с једне стране, сасвим

уклапа у токове полемике о “достојевштини”, а с друге, сасвим је јединствена за то време, будући да су многи аутори, на овај или онај начин, размишљајући о “достојевштини”, само констатовали њену појаву, не дајући никакве рецепте за “лечење” од ове “болести”. Петров, у оквиру своје мисије проповедника, налази излаз у радости, спајајући с наведеним на неки начин и феномен “Каратајевљеве радости” (према лику Платону Каратајеву из Толстојевог романа *Рат и мир*) и видећи у томе “пилулу” од “болести страдања” коју је Достојевски тако исправно и мирно дијагностиковао. Не приближавајући и не удаљавајући превише Толстоја и Достојевског и њихове концепте, он сваког од њих поставља на његово место, одајући поштовање њиховим талентима и њиховој генијалности.

Имајући ту посебну филозофију у својој основи, помешану са хладном инфузијом проповедничког стила, књига Г. Петрова је оставила снажан утисак и њени одједи у овом или оном облику видљиви су у свим каснијим анализама Достојевског које су се појављивале на Балкану и чији су аутори, без навођења извора, па чак понекад не знајући извор појединих теза, понављали и продубљивали оно што је Г. С. Петров износио пре сто година у свом кратком, али пуном смисла, чланку “Достојевски и достојевштина”.

ЛИТЕРАТУРА

- Алданов, М., 1996. “Из записной тетради”. В: *Сочинения в 6-ти книгах*. Т. 6. Москва: Новости.
- Белов, С., 1994. “Материалы для библиографии русской зарубежной литературы о Достоевском 1920–1992”. В: *Русские эмигранты о Достоевском*. СПб.
- Бердяев, Н., 1923. *Мирозерцание Достоевского*. Прага: YMCA-Press. Режим доступа: <http://www.vehi.net/index.html>.
- Бочаров, С. ред., 2000. “Комментарии”. В: М. М. Бахтин *Собрание сочинений в 7 томах (1997–2012 гг.)*. Кожинов, В. и Бочаров, С. ред. Т. 2. Москва: Научное издание ИМЛИ.

- Бунин, И., 1931. “История русской души”. В: *Возрождение*, № 2370, 28 нояб. Париж.
- Бурсов, Б., 1974. *Личность Достоевского*. Ленинград: Советский писатель.
- Бялик, Б., 1959. “Достоевский и достоевщина в оценках Горького”. В: *Творчество Ф. М. Достоевского*. Москва: АН СССР.
- Вертинская, Л., 2005. *Синяя птица любви*. Москва: Вагриус.
- Витухновская, М., 2004. “Предисловие”. В: Петров, Г. С. *Финляндия, страна белых лилий*. Пер. М. Витухновской. СПб: Европейский дом.
- Витухновская, М., 2002. “Григорий Петров: ‘будьте строителями жизни!’”. Сокращенный вариант предисловия. В: *Родина*, №2, с. 58–64.
- Гуль, Р., 1959. *Азеф*. Нью-Йорк: Мост.
- Долинин, А., 2001. “Набоков, Достоевский и достоевщина”. В: *Старое литературное обозрение*, № 1. Режим доступа: <https://magazines.gorky.media/slo/2001/1/nabokov-dostoevskij-i-dostoevshhina.html>.
- Карякин, Ю., 1963. “Антикоммунизм, Достоевский и ‘достоевщина’”. В: *Проблемы мира и социализма*, №. 5, с. 33–41.
- Лукаш, И., 1932. *Добужинский*. Режим доступа: <http://flibusta.is/b/446898/read>.
- Луначарский, А., 1921. “Достоевский как художник и мыслитель”. В: *Красная новь*, № 4, с. 204–211. Режим доступа: <http://lunacharsky.newgod.su/articles/dostoevskij-kak-hudoznik-i-myslitel/>.
- Луначарский, А., 1929. “О ‘многоголосности’ Достоевского”. В: *Новый мир*, № 10. Режим доступа: <http://lunacharsky.newgod.su/lib/ss-tom-1/omnogogolosnosti-dostoevskogo/>.
- Макаров, А., 2021. “Церковно-просветительская деятельность священника Григория Петрова в 1891–1908 гг.”. В: *Вестник Исторического общества Санкт-Петербургской Духовной Академии*, № 3 (8), с. 249–256.
- Набоков, В., 1996. *Лекции по русской литературе*. Москва: Независимая Газета.
- Нестеренко, А., 1999. “Луначарский читает Достоевского и Бахтина: Опыт объективного комментария”. В: *Диалог. Карнавал. Хронотоп*, № 3, с. 33–57. Витебск. Режим доступа: <http://lunacharsky.newgod.su/issledovania/lunacharskij-chitaet-dostoevskogo-i-bahtina>.

- Пелевин, В., 1996. *Чапаев и пустота*. Москва: Вагриус.
- Петров, Г., 1912. *Страна Болот: (Финлянд. впечатления)*. Москва: тип. т-ва И. Д. Сытина.
- Петров, Г., 1922. *Достоевски и достојевштина*. Дубровник.
- Петров, Г., 1923. *Достоевски и достојевштина*. Београд – Сарајево: Издање И. Ђ. Ђурђевића.
- Петров, Г., 1923. *Зидари живота*. Сарајево: тисак Исламске дионичке тискарне.
- Розанов, В., 1907. “Как мы встретили свящ. Г. С. Петрова”. В: Розанов, В. В. (2003) *Собрание сочинений. Русская государственность и общество (Статьи 1906–1907 гг.)*. Москва: Республика. Режим доступа: http://az.lib.ru/r/rozanow_w_w/text_1907_kak_my_vstretili.shtml.
- Розанов, В., 1907. “В темном и несчастном сословию (К ‘делу’ свящ. Г. С. Петрова)”. В: Розанов, В. В. (2003) *Собрание сочинений. Русская государственность и общество (Статьи 1906–1907 гг.)*. Москва: Республика. Режим доступа: http://az.lib.ru/r/rozanow_w_w/text_1907_v_temnom.shtml.
- Розанов, В., 1990. *Сочинения*. Т. 2. *Уединенное*, с. 654–655. Москва: Правда.
- Руманов, А., 1907. *Священник Г. С. Петров, член Государственной думы: Биограф. и история ссылки в монастырь: С портретом и видами Черемнецкого монастыря*. Москва: тип. т-ва И. Д. Сытина.
- Секулић, И., 1923. “Достоевски и достојевштина (приказ дела Григорија Петрова, изд. И. Ђ. Ђурђевић)”. У: *Српски књижевни гласник*, X/5. Београд.
- Трубецкой, С., 1991. *Минувшее*. Москва: ДЭМ.
- Успенская, Э., 2013. “Достоевский и достоевсковедение, как диалог русской эмиграции с югославской культурой между двумя войнами”. У: Буњак, П., ур. *Русское зарубежье и славянский мир / Руска дијаспора и словенски свет*. Зборник радова. Београд: Славистичко друштво Србије, с. 569–577.
- Успенская, Э., 2012. “А. Л. Погодин о Ф. М. Достоевском”. У: Станковић, Б., ур. *Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении / Руска дијаспора и*

изучавање руског језика и руске културе у инословенском и иностраном окружењу. Зборник радова са међународног научног симпозијума. Београд: Славистичко друштво Србије, с. 149–160.

Устрялов, Н., 1921. “Patriotica”. В: *Смена вех*. Прага. Режим доступа: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_Ustr_PATR.php.

Ушаков, Д. ред., 1935–1940. *Толковый словарь русского языка: в 4 т.* Москва: Сов. энцикл.: ОГИЗ.

Шкловский, В., 1957. *За и против. Заметки о Достоевском*. Москва: Советский писатель.

Шкловский, В., 1966. *Повести о прозе: Размышления и разборы: в 2-х томах. Т. 2.* Москва: Художественная литература.

Шубин, Л., 1965. “Гуманизм Достоевского и ‘достоевщина’”. В: *Вопросы литературы*, №. 1. Москва, с. 78–95.

Щелкунов, А., 2013. *Формула добра и красоты*. Москва: Новый ключ.

Юзефович, Л., 2001. *Костюм Арлекина*. Москва: Вагриус.

Фотографије су преузете из слободних извора.

THE PHENOMENON OF *DOSTOEVSHCHINA* AND RUSSIAN EMIGRATION IN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS, AND SLOVENES / YUGOSLAVIA

This article aims to present an overview of the concept of ‘dostoevshchina’ in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes / Yugoslavia, as well as to point out the similarities and differences in the perception of this concept in Soviet Russia and the Russian diaspora, respectively.

The article attempts to clarify the status of this concept in the Balkans, and analyse the book *Dostoevsky and Dostoevshchina* by philosopher and missionary Grigory Spiridonovich Petrov.

Studying the disputes about Dostoevsky from magazines worldwide, and those from “Russia Abroad”, helps the researcher understand the issues that both Soviet Russia and the Russian diaspora faced at the time and dealt with by relying on the ideas from Dostoevsky’s opus.

Keywords: *‘dostoevshchina’, Grigory Petrov, Russian emigration, magazines ‘Nova Evropa’ (New Europe) and ‘Srpski književni glasnik’ (Serbian Literary Gazette)*

“ДОСТОЕВЩИНА” И РУССКАЯ ЭМИГРАЦИЯ В КОРОЛЕВСТВЕ СХС/ЮГОСЛАВИИ

Аннотация

В статье сделана попытка рассмотреть понятие “достоевщина” в Королевстве СХС/Югославии, показать ее сходство и различия в концепции с развитием этого понятия в Советской России и в Русском Зарубежье.

В статье делается попытка уточнения появления понятия на Балканах и дается анализ книги философа и миссионера Григория Спиридоновича Петрова *Достоевский и достоевщина*.

Автор статьи считает, что исследования споров о Достоевском, которые регулярно появляются на страницах как советской печати, так в периодике Зарубежной России, могут дать исследователю возможность понять какие проблемы волновали как Советскую Россию, так и русскую эмиграцию. Формируясь в системных рамках, и те и другие решали важные для себя проблемы, пропуская их через призму идей, заложенных в творчестве Достоевского.

Ключевые слова: ‘достоевщина’, Григорий Петров, русская эмиграция, журналы ‘Нова Европа’ (Новая Европа) и ‘Српски књижевни гласник’ (Сербская литературная газета)